

Kan-gaal-cegli
kakul be baag ni,
I g be gbingbann

yen A fala gii g gbie buoug,
a ñalman kan gbie dieog

Kan-gaal-cegli kakul
be baag n i,
I g be gbingbann

(Le têtù devient sage au cimetièrè)

yen A fala gii g gbie buoug,
a ḡalman kan gbie dieog

(Qui n'a pas souffert le dénuement total ne
saura apprécier l'abondance exubérante)

MINDAME Yendougnoani

ATAPEB

(Association des Traducteurs et
Alphabétiseurs pour la Promotion
des Ecritures en Ben)

Dapaong, 2002

Rédaction : MINDAME Yendougnoani

Illustrations : KONDJAN Victor

1ère édition, 1er tirage 2002:3 (500 expl.)

Kan-gaal-cegli kakul be baasg n i, I g be gbingbann

Kan-baln'm bo tie Gbingbanmɔni jua i. U baa Min-g-tuo bo tie yanfodaan i, g yen ji mal ninkɔdaan. Min-g-tuo bo kaal yen nikipela i, g gaan cegli nba bu fid g tod'o siŋaaasg po. Min-g-tuo bo kuan puo yend i, k b yi'ug Nimɔnm-sugl.

Nimɔnm-sugl ne mal boncienn, ama b tan tenn Kan-baln'm kua i, g dugn kuum bo g ŋaa'b. Kan-baln'm n bo tie biyeng nyan, u naa bo g bua k b maad u maam.

To, ban bo g mɔg bid boncienn nyan, g nyaan guonn nuan yen bo tuo'b.

Nimɔnm-sugl bo tu kuad petonyenn kua i, g gaal sulmunmu. L youg sulmunmu bo tie ligcieng i.

U gii tug sulmunmu ne, g gad Wuidaan, u bu daa liedjag yen kpatakonn i g kpen g te Kan-baln'm.

Wounj bo tu be naan kul, Kan-baln'm n lie tiejand i g gad.

U gii pund mɔ, yaa sipaan daa bo

g dii mōno u ji kan di, g dugn Kan-baln'm po. I ban yal nba bo te g Kan-baln'm naa lanj'ō tiejand ii? U bo tu maad k a gii mōg ninbinyenn, a tu guon'ō guam i. Kan-baln'm mō n ji bo ban k u mōg tiejand g biε mōg nunjanj nyan, u ji bo g cōln nil. G dugn u bo mali g baa taag gii g baa mōno, kuutuul ŋaag yen bu maa. L niimn n tie g baa sipaan naa yen u baa gii g bua'ōg mōno, sipaan nuan yen bua'ōg g dugn u nunjanj yen u tiejand po. Kan-baln'm bo tuod g kuan puo g ŋaa u yual-nba, g dugn wan bo tie biyenj nyan, u baa tuod g kpaan puo g tie'og.

Kan-baln'm bo kuan puo g daa mōg bina piig yen ŋantaa i. U bo tan mōg bina piinle nyan g ji mōg puob banmu i. Puob banmu ŋann, u baa bo tie'og yend, k u naasenpuob tie bantaa, g pekual tie yend. Wan ji bo kuan puob banmu nyan, u jipaad bo ŋanm g pugn i.

I ban Kan-baln'm jipaad n ji bo tol'ō nand ii? U bo mali k u bu nya g maa u kua i, g ŋanm g mōgd, g dugn u dōnn nba k b bo yi'ug Biil-kaab nyan n bo bōnd'ō k u bu pad u cincann g te'og wan maa. Cincann ne mō bo tie naapagkpelug u. A gii lu kpabdl lann i kaa nyaalb l buol, a tan kan bann ŋan bu bil naan. L po n te k b bo yi l dingbanbig Talg-ń-tand.

Ama Talg-ń-tand mō bo mōg bonyenn kua i, a gii tie talg g gad g kua Talg-ń-tand, mōgm nuan tie a yal i. Ama a yen gii nyiε yen a mōgm dingbanfann g baal g kua Talg-ń-tand, a gii g ban, a miel mōno kan fagd.

Kan-baln'm n bo g kaal yen nikipela nyan, u bo g ban. Wano bo l dug u mɔgm po i.

Kan-baln'm n cil g maad u baa daal nba k u bu nya g gad g maa Talg-ń-tand, k u baa maad'o k u yaa mɔgm ne kul k u biε saa Talg-ń-tand ii? U daa bo g juod u maam mɔno, g Kan-baln'm gaal jad u baa po, g maad u baa k u g tie jadug kaa g baa kal g mali k u baa faal ń te u yal. L youg k u baa guan g gaal maam g maad g disɔyenn g mɔg diŋmienn, ama wano Min-g-tuo nuan ŋaa disɔyenn diŋmienn o.

L fann Kan-baln'm ń gad g cil u ŋaag maanu Talg-ń-tand. Wan l cil daal nba, u kpaa dimɔi yintaa i. L youg u, k u dɔnn Biil-kaab ji maad'o k u daan sunn g g maad'o bonyenn, k a gii tie talg g baal Talg-ń-tand a bu mɔgd, ama a gii nyiε yen a mɔgm dingbanfann g baal Talg-ń-tand ne, a gii g ban a miel kan fagd. L youg Kan-baln'm ń guan g ŋmien u dɔnn Biil-kaab k b gii kpil tel b kpil'ug u gbanŋaɔŋ po i, g sanpɔndl mɔ ii?

To, Biil-kaab pal bie n nyan. Biil-kaab ń maad'o k wano n maad maam nba k u yie ne, u tan bu la yen u ninbinn i. Nikipela mɔ yen maad g gbaa g yed paad naataann. Biil-kaab nuan bo maad nnyan g dugn b dog n kual ŋann po i. Ama bonbiil n ji bo tan baal Kan-baln'm yaa youg, nil kul ji bo tua g Biil-kaab ń daan maad yal n baal'o.

Kan-baln'm n bo tan maa u ŋaag g gbenn, l bo g pund baa ŋmaalg g Kan-baln'm puokpel kpe. Puo n

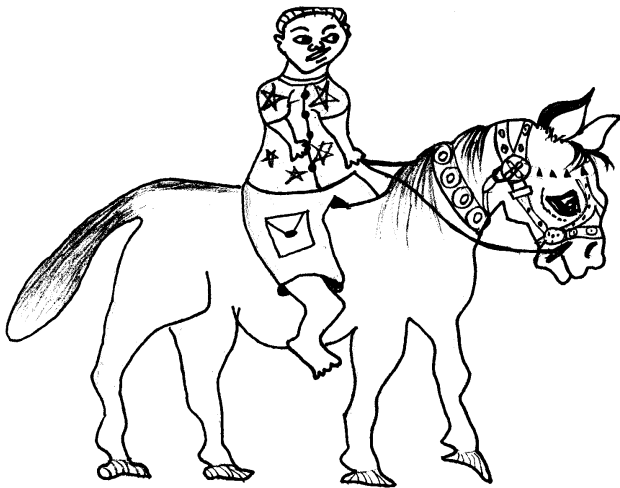
kpe, l daa njanluob daal bid banle n kpe diyenn. L youg niib n ji maad k u g ban g Biil-kaab naa bo mɔg suaɔg uu? K l g kand u bo din'o u. L youg Kan-baln'm n fiil g tug u kpann yen pieni g gad g pign Biil-kaab g pua pua g tan cɔg'o kpann, ban tug Biil-kaab g gad yen'o dogda wan duan daa njanle g kpe. L youg Biil-kaab ninjanm n maad k banm kan maad siel g Yendu n bu tuu pann.

L g pund nmaali yinle, Kan-baln'm puolua n bie kpe. L youg Kan-baln'm yam n ji nmad. Lann i wan maad k u ji bu gad g la jibaabuul nba mɔg paalu bonn kul po g bu fid g tod'o i. Wan gad jibaa n maad'o k u puo nba k b yi'ug Laalba nyan, k u bo g juab'o kaa aa? Kan-baln'm n tuo k εen. Jibaa n bie pugn g maad'o k l puo salkpel n suun jaabunn, g jaabunn baad g kpi u puob yen bid, k l tie wan mɔ n kpaan jaabunn i, g guun u njaag k lann i kaa u kan tenn puo g bual big. Kan-baln'm kun g kuad u kpam g duan pienu g gad hal Pudg g kpaan kusajua nne, g muaba-nba bo pul'o Kan-maa-sual.

Kan-maa-sual ne bo tie gbaadl i, u g mɔg puo g bual big. Kan-baln'm n baal g dugn dugn g daan gbenn yaa youg, kusajua n maad g ne g tie tuonn u po. K u yaa jaabunn ne nuan a gii mɔg lann, l nil ji g be g bu fid g tien'a siel. L youg Kan-baln'm n bual kusajua, g mɔni ii? Kusajua n tien g maad kusaal n g «sida», l niimn n tie g mɔni.

Kan-maa-sual n maad nnyan g gbenn, wan ji cil g maad Kan-baln'm k u gii kun wan kpaan jiina. G nɔn nɔn'o jiina nba k u bu kpaan. G pugn g maad'o k u gii kun wan kpaan nɔbɔnɔn yen bɔbɔnɔn yen nanbondbɔnɔn yen kpanbɔnn yen kuutonmɔnɔn. K lann i k u bu kpi jaabunn. G biε pugn g maad g ligli mɔ baa be tuda nantaa yen kobiintaa yen piintaa yen kumuuntaa yen ligpieni nantaa yen u tingbann kolg.

Kan-baln'm kun g kpaan l kul daa nantaa i, g lebd g maad Kan-maa-sual k u kpaan l kul g gbenn o. Kan-maa-sual n bo tie gbaadl nyan, u bo g fid sonm, k u fiil g tug u taanm g tan pund.

Kan-baln'm n l la'ɔg yaa youg wan gad g daa kumuunmu disual, g guan yenn. L youg kumuunmu disual, i gii tie niib banna g g tie dinyumɔna, i kan gbenn. Kan-maa-sual n la nmanɔn munle g kuol g cil u

tuonn. Wan tien jaabunn g gbenn wan maad Kan-baln'm k u tien g gbenn n nyan, k ama wan mɔnd daal kul wan gii kpi kuubig, k u gii ŋaa g jaabunn luol kolg daal nba, u bu sun tuonbiug u.

To, guonn mɔ bo tuo Kan-baln'm, daal kul u bo kpi kolg i. L bina nle po u kunkuanyuag nne mɔ be k b yi'ug Lanbɔnjenn, k u puo yiel k u gad baabunu. Wan gad jibaa n maad'o k u gii kun wan kpaan kuutuunn g puon u ŋaapuo yendu, g biɛ kpaan kuupienŋ g kpi ŋaljuma daal siŋaɔg n, g kud jɔl g pag yaakaam g tigl bid ban di. Lanbɔnjenn mɔ yen bo g bua guonn maam, u bu la kuubig lɛ? Filnjua nne mɔ be k b yi'ug Ali k u kua Gbingbanmɔni, k u ŋaapo mɔg koli paaa g kuuyielu be l buol. Lanbɔnjenn n job tiina g gad g te Ali g gaal kuubid g kpen g tien u buam, g nyan gbanfiɛd g lu cincann. Kan-baln'm koli mɔ yen bo tund Lanbɔnjenn ŋaag i.

Daa ŋanle Kan-baln'm la k u koli ji cil g kpenn yend yend saa yen daa piig nyan g kuubig mɔno ji g tenn. Kan-baln'm biɛ bu la kolg lɛ g kpi u jaabunn i? Daa ŋantaa u g la kolg, daa ŋantaa ŋann u bid n ji tie koli g jaabunn so. L youg Kan-baln'm yam n biɛ ŋmad wan fiil k u bu gad g maad Kan-maa-sual wan baal g tug u bonn, k u gii ŋmin, bonn ne tan bu gbenn u ŋaag.

U tan pund g sua g niib gbie Kan-maa-sual ŋaag, wan kal g fuond fuond g bual g laabaal g niib gbie ŋaag nne i? Ban maad'o k u g gbad yaa aa? G

Kan-maa-sual n won kpe wonn, k b daa l fann g pii'ug siŋaawg ne i. Kan-baln'm ń fiil g lebd. U tan pund ŋaag g sua k b daa l gad g pii bilieg i g gɔ.

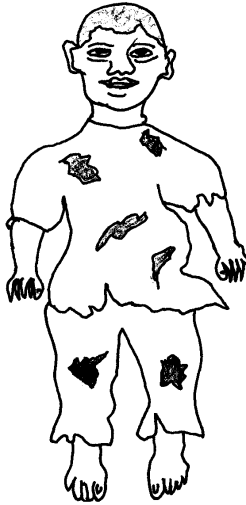
Kan-baln'm ń pend ne yen Bulcina g daan kpaan nikpel nne, wan baal g figd jaabunn g lu, g nyaan tien bobl nne g sen g maad'o, g bobl ne paa g cie jaabunn, g ŋmaalg kul u baa kpi ŋɔbɔŋŋ i. Nyan tin ban g guonn bo tuo Kan-baln'm nyan, l bo g tie koli kua kaa, ŋuabi yen pei mɔ bo be. Kan-baln'm bo tu fid g suol ŋɔpienŋ mɔno g kpend ŋɔbɔŋŋ g kpi.

Ŋmaali ŋanniin po, naayiga ń baal g jan Kan-baln'm bonkobd kul. U diid g sua u gii g figd bobl ŋann, u kan tenn big. Kan-baln'm ń maad k u bu lebd Bulcina i, g daan yiin nikpel ŋano wan baal g figd l bobl. U tan pund Bulcina k b maad'o g nikpel ŋano daan din jua nne tindaawg nyɔgu g pua g kpii'ug g san o, k b g ban wan be naan.

Kan-baln'm ń lebd g tan pund ŋaag g sua baa puo ji g tenn g bual big, l bo tie Naalɔunŋ youg u. Takpel nne baa g gbien bɔŋŋ Kan-baln'm ń figd bobl g gad g lu nyum n. U tan pund ŋaag g sua g bobl sie i. Kan-baln'm suol waayul n nyan. Waawg gii g kpe u kan ŋaa. L bo tan tie cincanŋadug ŋmaalg n ninŋ i g Kan-baln'm maad k u bu juu dieog u muu lan di yen bobl. Bɔg mɔ yen waad gbiɛg i, wan l lu muu yaa youg, u kunkuankpiɛg ŋaapuo ń pua yigni tanm tanm muu ń ŋanm g waad, g di ŋaag kul. Baa jied mɔno g nyiɛ g

bual tied. Wan bo l nyie yen liedyenn yen kpatayenn nba, u bo be yen lann i.

K b dog po yab ji yi'ug Kolg-niibonn, g yal njan jena lann n bie nii bind. L niimn n tie k wan tund yen yal njaag, u bie saa yen lann i niib n. U ji bo cagn i, sua bie bo g joi'ug g dugn wan bo mɔg yaa youg u bo g coln nil. Ama nikpela maad g Yendu kan lu nifosaal nyan kud nyan lann i kaa Kan-baln'm bo bu kpe kom i.

Ama l youg fual yen daa bo be, waalu n ji bo dinj'o. U bo tu fid g nya diyenn g kpi woni banle. U gii kpen dib g be, u bu la yom lɛ g kud baa jol i? U bo tu pul i g njan, yal tenn wan kuad. To, l youg nand bo be, njmaa n bo bua i? Wonkuonj bo tie sul i.

To, Kan-baln'm mɔ n bo cil g tie mɔgd nyan, u bo maan u kua maanbiug. U bo njman guol, g nyu daam, g pieb tibobl. U bo tu kuad wonj g daa guol yen taba i

g tenn g nyu daam, g dugn l bona nantaa ne kul, u bo gii fann g g la baa yenn, u kan fid g tund. L bo tie u po talad i k u gii fann g g la baa jied, ama l bona nantaa nuan wan yen la. L bo tu tien daa nantaa k u daa g la saab, ama taba yen guol yen daam nuan u bo g luod lann. U bo tu saa waalu g bal daam yen lenn i, g lemi. Ama l kul ne nikipela yed g paand man, g pod n cie.

Kan-baln'm daa bo mɔg paalu i g saa waalu. Paalu n ji bo tan cil gbennu, u bo g fid g saa gbingbanwaalu. U bo lug kpancubug u, g saa bɔnɔŋ n g so jani yen tela. Nikipela mɔ yen maad g bɔnɔŋ n waal g baal. Yen wan bo l ciend kul g nyaan u bo g kpend fam. To, nifosaal mɔ n suun naan g laad g di u mɔb n nyan, u yubɔnn nya l buol i. Kan-baln'm bo mali g bɔnɔŋ n waalu nuan tie faala i.

Niib boncienn bo tu maad'o k u gii saa wan gii ceg g bɔnɔŋ n waalu mɔg yubɔnn. Wano bo g ban l niimn, u bo tu maad g gbingbann nba mɔg nanbondi yen yanbɔla k wano tien bina piinle yen njanmu i, u g ban g la janmi. G bɔnɔŋ n mɔ ji mɔg be janmi i? G liibl n tie bɔnɔŋ n janmi, ama nyum ne mɔ waag o, liibl kan fid g duan l n ninɔ. To, guul mɔ gii bua n tud njaag, u tu yil tinwoug u.

Nyuncinn nne bo be g mɔg jani paaa, g naalɔntaag mɔ tan baa g wod tanbiini g baal g piin l nyuncinn. Big mɔ n piil u pienu naan u pal man l buol i. Kan-baln'm yaan ji tuod g fiil g saa jansuolu g tan baal g sua g tanbiini kua n dua, k u maad g ne nuan

tie yaalidug u, wan l duo l po yaa youg, wan fel g daan sed hal pal po. U bie ji kan fid g yign. Puob n tan baal g bu nuul juoni g la'og g pua yigni tanm tanm, g jab san san g tan pund g sua k u kpe hal youg o. K b lol nui g dad g don'o g pii'ug bongbann g ji yi l buol g pinpana.

L cil l daal i g nikipela ji tu maad k b bua'a yen kakujana k a yie g saa pinpana n ii?

A fala gii g gbie buoug, a ŋalman kan gbie dieog

N la Kinkangbann naasen nne, k u nyie Kolgdiibual g kpend. N bual'o k u maad k u baa n tie bonjinjeng nne g pua gingann paaa g bie pieb yelg k b yi'ug Kɔnlaan nyan. U maad k u yaaja mɔ bo tie bonjinjeng nnyan i, k b yi'ug Kɔnbadjeng. Naasen ne mɔ tie bonjinjeng ne i, g mɔg talganmjena g pal po tie kobd kukua nyan kpadl nyan. A gii la'ɔg, a bu maad g sandjua i, u maad k u baa mal'o Gaana i.

Naasen ne maad Kolgdiibual sɔnu po maam, k l tan mɔg ninbaaɔg. U maad k a big gii gad Kolgdiibual, lann i kaa a ninja, lann i kaa a dɔnn, k a tan la k u kpen yen laafie ŋan tien Yendu balg. U maad g dunne naasenm daan la ligli boncienn, ama b kan kpen yen siel g dugn sije-nba bu gaal l kul sɔnu n o. A gii g mɔg kadaaɔg nba ŋɔŋŋ ŋan nyie yaa dog, b bu suol'a nii ŋan pa tuda ŋanmu. A gii g mɔg g bu pa, b bu luon'a ŋmaali ŋantaa i. U maad k a gii saa nuan b g maad siel, ama a gii kpend k a ligli g yab a kan pund yen baa kuug.

U maad k wano n paan sɔnu po yen wan tan pund ne, g tuda piintaa i k u pa g fid g pund ŋaag ne. K wan ji paa naan ne, u gii pund ŋaag u bu daa dii kpalpiɛd ŋanle i yen kpabda kpalpiɛɔg g te u baa, yal tenn wan daa tiinbuoli g ko. K b daan yin'o k wan kpen g gaal puo i, k wan ji paa naan ne, u gii gaal puo, u bu tug be

i, g daa puo tied i? K u gii g kuo i kaa g fal fad o k u gaal puo, k u gii yed k wan gaal puo siεg ne l bu paad'o.

Naasen ne maad maam k l tan mεg ninbaaεg. U maad k u gii kuan puo, u ji kan lebd Kolgdiibual, k u bu gad Tonn n ning i g suol kpaab gii ko muuli yen gungund yen kpabda, k lann n su. I la ii? Naasen ne nuan la maalηanm n nyan, k l maa tini daa be n ne. T tan bu tied g sua g tini gbenn o.

T dog ne naasem mali g Kolgdiibual kua n tie ligkpaanbuol, ama g niib yen nya Bulcina yen Benεn g baad g ko kpaab Tonn n, g kun yen ligli b dog po. T dog ne yab mali g dingbanfana n mεg ligli, lann n te k t dog ne naasem tu fiil g gad Gaana lann i kaa Kolgdiibual g daan sun sun tuonkpiena g tan kpen dog ne g ji kan fid g sun siel. Kunkul-baaεg jua nne daan kpen dunne l kpenbuolu k l mεg ninbaaεg. Jua ne n gad l po, u g kuan puo, wan biε ji kpen g be naan ne, u kan la puo k l maa u ciend o, u biε g kpen yen baa kuug.

Wan daan kpend mεno g baal g jiid Wuidaan, u daan g ban u dog n be naan po, u daan bual bual i, k b tan ηεn'o k u pund. U daan pund ηaag k u yual-nba yen u waali, baa sua g bann'o, u mε biε daan g bann baa sua. U daan ηεn ηεn i, k b tan bann'o. U ji tie cicagnil i g dugn ligkpaanbiiug po. U ninja nne be k b yi'ug Duujenη, wan gad Tonn g suol kpaab, dunne tie bina ηantaa n nyan.

Jel i k u bo kpen g daa ninnaɔŋ. Dunne u daan kpen g daa pipebl nba mɔg lanma kobg k b yi'l Yanmaha nyan i, g biɛ maad k b gii pa gungunligli u bu kpen g maa detuada Kunkul-baaɔg g luod nyɔgkuadbuol g tod u naataani k l maa b g mɔg nyɔgkuadbuol. Nil gii yiel, b tu gad hal Naabagnmɔna i, g daa nyɔgu g guan g nyun'o. L po n te g Kunkul-baaɔg kalaatubid bantaa nne daan yie dunne g maad, k b bu ŋaa kalaatu i g nyaan gad g banŋ dogda tuonn, g kpen g nyan b dog n yab l cicagm n.

B dog n nikipela daan taan g kal g tien l bid balg paaa, g maad k b bu taan ligli g tod'b k ban banŋ l tuonn. B dog n naasenm nba be Kolgdiibual kul gbad l maam g kpen o. B yed k b ji kan lebd, k b bu gad g suol kpaab Tonn n i, g ko gungund yen nuga. B yual Lanbɔnjenn bipuo nne be k b yi'ug Min-bua'b, u daan kun jua dunne i, u jakund daal l daan mɔg nyuadl. Tadi yen cincena kukua, b daan gbien lol i. L daal

Kunkul-baaɔg sipaanm kul daan yed k b mɔ bu gad Tonn i, g ko muuli yen naasaanjuoni. B naa-nba mɔno daan yed k a big gii kun yen tied nne a pal baa man i, k l maa sua kan ban g sugl'o talg.

Kpaab mɔg todl paaa. Kunkul-baaɔg yab ne kpakonun po n te k b dog yabd n nyan. Gobna tuonsunna nba tod kpakuola nyan mɔno daan gad l po g pag yen'm b kpaab tuona po. B daan yed k b bu guan yen kpabdbuoli yen muulbuoli yen dibuolsaanu nne g te'b. K l bonbuoli tie nmaali nntaa bonkukuod i, k l g jie kuonu, g baa taag gii g juod l bu l tien i.

Tuonsunna nann n ninɲ, yend daan tie muaba big i, u daan pua'b makpanjam nne, g big nba nyuan nyieɔg, wano n nman nyieɔg nanbiinu. Yua g nyuan nuan tu fann g dagd yen yul lann i kaa taabienn i. B daan mali l maam niimn g g la. Nikpel nne n daan tan maad'b l niimn, g yua nba daa l be yanbɔnm n n tie big nba g nyuan nyieɔg. Tinm mɔno ban g kpakuola n kub dog, k l maa a gii kub ligli g g la jied g bu daa, a bu nman ligli ii? Kpaab nuan g tie a gii gbal njan nja yal kaa, yua kul n mɔnn ninbinn kpaab po.

Imprimeur :

Association des Traducteurs et Alphabétiseurs pour la Promotion des

Écritures en Ben

B.P. 29 Dapaong, Togo

Numéro d'impression : 147

Nombre d'exemplaires : 500

Dépôt légal : 3ème trimestre 2002

Prix : 150 francs cfa